

Analyzing and Revisiting Wilson's Models of Information-Seeking Behavior from Psychological and Cognitive Perspectives

Maryam Hasannejad

Ph.D. Candidate, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan; Jundi-Shapur University of Technology, Dezful, Iran. E-mail: jsulib@yahoo.com

Ahmad Shabani

Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: shabani@edu.ui.ac.ir

Morteza Mohammadi Ostani

*Corresponding author, Assistant Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: m.ostani@edu.ui.ac.ir

Abstract

Objective: The present study focuses on analyzing and revisiting Wilson's models of information-seeking behavior from psychological and cognitive perspectives. Despite the significance of Wilson's models in explaining information-seeking behavior, previous investigations reveal that cognitive and psychological components have been addressed in a dispersed and unsystematic manner. Accordingly, this study seeks to elucidate the role and position of psychological and cognitive components -in light of theories from these fields- within the structure of Wilson's models.

Methodology: The research is applied in purpose and qualitative in terms of approach and is a conceptual article. In order to collect data, a library method was used by referring to scientific sources and articles related to Wilson's information-seeking behavior models and theories in the fields of psychology and cognition from the Google Scholar, Elmnet, Scopus, and ScienceDirect databases. The sampling method of the sources available in the databases was purposeful and included Wilson's classic works (1981–2017) as well as complementary research by other authors. To ensure content validity, the selected sources were drawn from scientific works published in reputable peer-reviewed journals. Furthermore, to maintain internal validity, the analyses were conducted through multi-stage reviews by the authors to preserve logical coherence between Wilson's models and the cognitive and psychological components. Additionally, the data analysis method was analytical-interpretive.

Findings: From its initial formulation in 1981 to subsequent revisions, Wilson's models have evolved into more dynamic and comprehensive models that are capable of analyzing different layers of information behavior by utilizing interdisciplinary approaches and integrating

psychological and cognitive theories. The findings indicate that Wilson's intervening variables can be categorized into two main dimensions: individual and environmental factors. Components such as motivation, self-efficacy, stress-coping mechanisms, risk perception, and cognitive load play a decisive role in the processes of information seeking, evaluation, and use. The results also demonstrate that information-seeking behavior is dynamic and iterative in nature. A review of related theories showed that Bandura's Social Cognition Theory, Activity Theory, Stress-Coping Theory, Risk-Reward Theory, Bandura's Self-Efficacy Theory, Dervin's Sense-Making Theory, and Ellis and Kolthau's theories have the ability to be analyzed and adapted to Wilson's information seeking models. The interaction between the individual, the environment, and behavior exerts a reciprocal influence on the information-seeking process, consistent with Bandura's social cognitive theory.

Conclusion: By distinguishing between the need recognition stage and the search stage, Wilson has created the way for examining psychological interventions (risk perception, personal control, or outcome anticipation). In this approach, information seeking is not just an external behavior, but a manifestation of internal cognition such as perception, memory, problem solving, and judgment. Integrating cognitive and psychological theories with Wilson's model can provide a more comprehensive framework for understanding users' mental and emotional mechanisms in responding to information needs. Such integration enhances the theoretical explanatory power of information behavior models in today's complex and technology-driven contexts. The present study demonstrated that revisiting Wilson's models from this perspective not only aids in understanding the mental and emotional mechanisms of users but also opens a new path for theoretical research in Knowledge and Information Science (KIS).

Keywords: Wilson's Model, cognitive and psychological perspectives, information-seeking behavior

Article type: Research

How to cite:

Hasannejad, M., Shabani, A., & Mohammadi Ostani, M. (2025). Analyzing and Revisiting Wilson's Models of Information-Seeking Behavior from Psychological and Cognitive Perspectives. *Library and Information Sciences*, 28(3), 65-90.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 31/10/2025

Received in revised form: 01/12/2025

Accepted: 04/12/2025

Available online: 28/02/2026

Publisher: Central Library of Astan Quds Razavi
Library and Information Sciences, 2025, Vol. 28, No.3, pp. 65-90.

© The author(s)

شاپا چاپی: ۹۶۳۷-۱۶۸۰
شاپا الکترونیکی: ۲۶۷۶-۵۹۷۷

کتب‌داری و اطلاع‌رسانی

تحلیل و بازخوانی مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر رویکردهای

روان‌شناسانه و شناختی

مریم حسن‌نژاد

دانشجوی دکتری، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان؛ دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول، ایران. رایانامه: jsulib@yahoo.com

احمد شعبانی

استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: shabania@edu.ui.ac.ir

مرتضی محمدی استانی

*نویسنده مسئول، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: m.ostani@edu.ui.ac.ir

چکیده

هدف: پژوهش حاضر بر تحلیل و بازخوانی مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر رویکردهای روان‌شناسانه و شناختی تمرکز دارد. با وجود اهمیت مدل‌های ویلسون در تبیین رفتار اطلاع‌یابی، بررسی‌ها نشان می‌دهد که مؤلفه‌های روان‌شناسانه و شناختی در این مدل‌ها به صورت پراکنده و غیرنظام‌مند مطرح شده‌اند. از این رو، پژوهش حاضر می‌کوشد نقش و جایگاه این مؤلفه‌ها را در ساختار مدل‌های ویلسون روشن سازد.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از منظر هدف، کاربردی و از لحاظ رویکرد، کیفی و جزء پژوهش‌های مفهومی است. به منظور گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای با مراجعه به منابع علمی و مقالات مرتبط با مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون و نظریات حوزه روان‌شناسی و شناختی استفاده شد. روش نمونه‌گیری از منابع موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی، هدفمند و شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها، تحلیلی - تفسیری بود.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که متغیرهای مداخله‌گر ویلسون را می‌توان در دو محور اصلی عوامل فردی و محیطی طبقه‌بندی کرد. مؤلفه‌هایی نظیر انگیزش، خودکارآمدی، فشار روانی - مقابله‌ای، درک ریسک و بار شناختی، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرایندهای جستجو، ارزیابی و استفاده از اطلاعات دارند. همچنین، یافته‌ها نشان داد که رفتار اطلاع‌یابی، ماهیتی پویا و بازگشتی دارد و تعامل میان فرد، محیط و رفتار، در راستای نظریه شناخت اجتماعی بندورا، تأثیری دوسویه بر فرایند اطلاع‌یابی دارد.

نتیجه‌گیری: تلفیق نظریه‌های روان‌شناسانه و شناختی با مدل ویلسون می‌تواند چارچوبی جامع‌تر برای درک سازوکارهای ذهنی و عاطفی کاربران در مواجهه با نیازهای اطلاعاتی فراهم آورد و ظرفیت تبیین نظری مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی را در بافت‌های فناورانه و پیچیده امروز ارتقا دهد.

کلیدواژه‌ها: مدل ویلسون، رویکردهای روان‌شناسانه و شناختی، رفتار اطلاع‌یابی

نوع مقاله: پژوهشی

استناد:

حسن نژاد، مریم؛ شعبانی، احمد؛ محمدی استانی، مرتضی (۱۴۰۴). تحلیل و بازخوانی مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر رویکردهای روان‌شناسانه و شناختی. *کتب‌داری و اطلاع‌رسانی*، ۲۸(۳)، ۶۵-۹۰.

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۹؛ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۰۹

ناشر: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

کتب‌داری و اطلاع‌رسانی، ۱۴۰۴، دوره ۲۸، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۱۱، صص. ۶۵-۹۰.

© نویسندگان

مقدمه

رفتار اطلاع‌یابی حوزه‌ای است که پژوهشگران رشته‌های مختلف را به خود جذب کرده و دیدگاه‌های متفاوتی را شکل داده است. تا پیش از دهه ۱۹۷۰ تمرکز اصلی مطالعات این حوزه بر نظام‌های اطلاعاتی قرار داشت، اما پس از آن رویکرد به سمت مطالعه افراد به عنوان جستجوگران، تولیدکنندگان و کاربران اطلاعات تغییر یافت (جعفرزاده و فدایی‌عراقی، ۱۳۹۶). تحولات نظری در این حوزه به شکل الگوها و مدل‌هایی نمود یافت که بازنمون روابط نظری و فرایندهای مربوط به شناسایی و پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی بودند. مدلی مناسب از رفتار اطلاع‌یابی می‌تواند نقش بسزایی در طراحی و توسعه محصولات و خدمات اطلاعاتی و نیز حمایت از رفتار اطلاعاتی کاربران ایفا کند (ریوارد^۱، ۲۰۱۷). بر همین اساس صاحب‌نظران با رویکردهای مختلف، مدل‌های رفتاری متفاوتی را ارائه کرده‌اند. در این میان مدل‌هایی نظیر فرایند جستجوی اطلاعات کولثائو^۲، رفتار اطلاع‌یابی ویلسون، معنابخشی دروین^۳، جستجوی پیچیده اطلاعات بیتس^۴ از جمله نمونه‌های شاخصی هستند که هر یک به ابعادی از رفتار اطلاع‌یابی و شرایط کاربر پرداخته‌اند. این مدل‌ها ابزارهای مفیدی برای درک رفتار جستجوی اطلاعات کاربران به شمار می‌روند و به طراحان سیستم‌های اطلاعاتی امکان داده‌اند تا با در نظر گرفتن جنبه‌های انسانی و روان‌شناسانه و به ویژه رویکردهای شناختی در طراحی این نظام‌ها، نقشی برجسته‌تر ایفا کنند.

مرور نظریه‌های رفتار اطلاع‌یابی نشان می‌دهد که در ابتدا تأکید اصلی بر محمل‌های اطلاعاتی بوده و کمتر به کاربران و جستجوگران توجه می‌شده است. با گذر زمان، کاربران در کانون توجه قرار گرفتند و مسائل و مشکلاتی که در جستجوی اطلاعات تجربه می‌کردند، مورد بررسی قرار گرفت. در این روند عوامل شناختی و انگیزشی کاربران اهمیت یافت و به تدریج عناصر متعددی نظیر کاربر، محیط اطلاعاتی، منابع اطلاعاتی (مجراهای اطلاعاتی) و حتی حرفه و هویت شغلی نیز مورد توجه قرار گرفت (یمینی‌فیروز و دیگران، ۱۳۹۱). بنابراین، شناخت کاربران و نیازهای اطلاعاتی آنان به یکی از موضوعات مهم حوزه رفتار اطلاعاتی، به ویژه در فرایند جستجو بدل گردید (بیگدلی و دیگران، ۱۳۹۴). در همین راستا ساوولینن^۵ زندگی روزمره را بستری پویا و یکپارچه برای رفتار اطلاع‌یابی می‌داند که در آن، فعالیت‌های کاری و غیرکاری به واسطه فناوری‌های دیجیتال و تحولات اجتماعی در هم تنیده شده‌اند (ساوولینن، ۲۰۲۳). تأکید بر شناخت کاربر و نیازهای اطلاعاتی وی به عنوان عنصری انسانی و روان‌شناسانه، لزوم توجه به نحوه شکل‌گیری و بازنمایی این نیازها را

1. Rayward
2. Kuhlthau
3. Dervin
4. Bates
5. Savolainen

بیش از پیش آشکار کرد. از این رو، مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی به مرور با رویکردهای شناختی و روان‌شناسانه تلفیق شدند و جلوه‌های این تحول در الگوها و مدل‌های متعدد این حوزه قابل مشاهده است. برای نمونه، مدل کولثائو (۱۹۹۱) با برجسته‌سازی ابعاد عاطفی و شناختی در فرایند جستجو، مدل ویلسون (ویلسون، ۲۰۰۰ الف؛ ۱۹۹۹ ب) با تمرکز بر نقش واسطه‌ها و متغیرهای مداخله‌گر و مدل فستر^۱ (۲۰۰۶) با تأکید بر ماهیت غیرخطی و بافت‌محور رفتار اطلاع‌یابی هر یک به نوعی کوشیده‌اند نقش مؤلفه‌های شناختی و روان‌شناختی را در رفتار اطلاع‌یابی توضیح دهند.

مطالعات تام ویلسون جایگاهی برجسته در حوزه رفتار اطلاع‌یابی دارد؛ زیرا او با ارائه مدل‌های متوالی، چارچوبی نظری برای درک فرایند جستجو و استفاده از اطلاعات توسط کاربران فراهم ساخت. این مدل‌ها در طول زمان با بازنگری‌های پی در پی، از توصیف ساده فرایند اطلاع‌یابی به تبیین چندبعدی آن تحول یافته‌اند و به مثابه زیربنای بسیاری از پژوهش‌های بعدی در این حوزه شناخته می‌شوند. درک پیوند و تحول میان نسخه‌های مختلف مدل ویلسون، شرط اساسی برای فهم فرایند پیچیده تعامل انسان با اطلاعات است. تحلیل سیر تحول این مدل‌ها نشان می‌دهد که رویکرد ویلسون به تدریج از توصیف رفتار کاربران به سوی درک روان‌شناسانه و شناختی نیازهای اطلاعاتی آن‌ها سوق یافته است. بدین ترتیب، نظریه‌های روان‌شناسانه و شناختی نظیر خودکارآمدی، انگیزش، فشار-مقابله و ادراک ریسک، به عنوان سازوکارهای درونی مؤثر بر جستجوی اطلاعات، جایگاه پررنگ‌تری یافته‌اند. با این حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها در مدل‌های ویلسون بیشتر به صورت پراکنده و غیرنظام‌مند طرح شده‌اند و در نتیجه، ظرفیت تبیینی مدل در مواجهه با محیط‌های اطلاعاتی پویا و پیچیده امروزی محدود مانده است.

با توجه به مطالب پیش‌گفته، پژوهش حاضر با هدف بازخوانی مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر نظریه‌های روان‌شناسانه و شناختی انجام شده تا ابعاد ذهنی و عاطفی رفتار کاربران تبیین گردد. تلفیق این دو رویکرد می‌تواند به غنای نظری رفتار اطلاع‌یابی کمک کرده، درک جامع‌تری از تعامل میان فرد، اطلاعات و محیط فراهم آورد و در نهایت، مسیر توسعه مدل‌های نوین‌تری را هموار سازد که توان تبیین رفتار اطلاع‌یابی در بسترهای انسانی و فناورانه معاصر را داشته باشند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

رفتار انسان همواره از انگیزه‌ها و نیازهای بنیادی وی منبث می‌شود و نیاز اطلاعاتی نیز مفهومی ذهنی و درونی است. جستجوی اطلاعات نیز همانند سایر رفتارهای انسانی، وابسته به زمینه و بافت بوده و تحت تأثیر

مجموعه‌ای از عوامل شناختی، عاطفی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیت‌شناختی قرار دارد (اسپینک^۱، ۲۰۱۰). دیدگاه‌های موجود در این حوزه بر نقش بنیادی مؤلفه‌های روان‌شناسانه و شناختی در تبیین رفتار اطلاعاتی تأکید دارند و نشان می‌دهند که نادیده‌گرفتن این ابعاد موجب کاستی در تحلیل مدل‌های موجود خواهد شد. در بسیاری از متون این حوزه، رفتار اطلاعاتی را متشکل از عناصر چهارگانه نیاز اطلاعاتی، اطلاع‌جویی (جستجوی اطلاعات)، اطلاع‌یابی و استفاده از اطلاعات دانسته‌اند (ویلسون، ۲۰۰۰ الف). به منظور تبیین مدل‌های ویلسون می‌بایست این مفاهیم و سایر موارد مرتبط از دیدگاه وی و سایر پژوهشگران این حوزه، تشریح و تفاوت میان آن‌ها تبیین گردد.

رفتار اطلاعاتی^۲ به عنوان مفهومی فراگیر، دربرگیرنده تمامی تعاملات انسان با اطلاعات تعریف و شامل فرایندهایی چون جستجوی فعال و غیرفعال، بازیابی، سازماندهی و استفاده از اطلاعات می‌شود (ویلسون، ۲۰۰۰ الف). از نظر اسپینک (۲۰۱۰)، رفتار اطلاعاتی ریشه در غرایز انسانی دارد و حاصل برهم‌کنش میان محیط، فرهنگ و رشد شناختی است. اینگورسن و یارولین^۳ (۲۰۰۵) نیز آن را رفتاری تعاملی می‌دانند که فرایند جستجو، بازیابی، ارتباط و استفاده از اطلاعات را در بر می‌گیرد. پژوهش‌های جدید نیز نشان داده‌اند که رفتار اطلاعاتی بیش از پیش تحت تأثیر عوامل شناختی، انگیزشی و فناوری‌های نوین قرار دارد (کیس و گیون، ۲۰۱۶). در مقابل، رفتار اطلاع‌جویی^۴ یا جستجوی اطلاعات، به جستجوی هدفمند اطلاعات به منظور پاسخ به نیاز خاص اطلاعاتی و بخشی از فعالیت‌های روزمره اشاره دارد (ویلسون، ۲۰۰۰ الف؛ ۲۰۱۶). اسپینک و کول^۵ (۲۰۰۶) آن را زیرمجموعه‌ای از رفتار اطلاعاتی تعریف کرده‌اند.

رفتار اطلاع‌یابی^۶ جنبه عملی‌تر و تعاملی‌تر این فرایند بوده و شامل تعاملات فیزیکی (نظیر کلیک یا تایپ عبارت جستجو) تا فرایندهای ذهنی ارزیابی، تفسیر، تصمیم‌گیری و انتخاب منابع است (ویلسون، ۲۰۰۰ الف). در عین حال ویلسون آن را فرایندی شامل جستجوی فعال، ارزیابی منابع و تصمیم‌گیری درباره استفاده از اطلاعات جهت پاسخ به نیازهای فرد تعریف می‌کند (۱۹۹۹ ب) که می‌تواند در تعامل با افراد، شبکه‌های اجتماعی و محیط شکل گیرد (داورپناه، ۱۳۹۵). این رفتار از نیاز اطلاعاتی نشأت گرفته و به واسطه انگیزه و درک شکاف دانشی فعال می‌شود (بیگدلی و دیگران، ۱۳۹۴).

1. Spink
2. information behavior
3. Ingwersen & Järvelin
4. information seeking behavior
5. Spink & Cole
6. information searching behavior

نیاز اطلاعاتی^۱ به عنوان نیروی محرک اصلی رفتار اطلاع‌یابی، ماهیتی ثانویه دارد و از تمایل فرد به رفع نیازهای بنیادی‌تر ناشی می‌شود (ویلسون، ۱۹۸۱). اودونسن^۲ معتقد است وقتی فرد در تصمیم‌گیری یا پرکردن شکاف دانشی، چه به خاطر نامشخص بودن ترجیحات، چه ناآگاهی از نتایج، دچار ابهام شود، نیاز اطلاعاتی شکل می‌گیرد (فری‌زاده و بیگدلی، ۱۳۹۶). مفهوم دیگر، رفتار استفاده از اطلاعات^۳ است که مرحله نهایی این زنجیره بوده که شامل فعالیت‌های فیزیکی (نظیر یادداشت‌برداری یا علامت‌گذاری) و پردازش‌های ذهنی (نظیر مقایسه و تلفیق دانش جدید با پیش‌دانسته‌ها و تحلیل) می‌شود (ویلسون، ۲۰۰۰ الف؛ اسپینک و کول، ۲۰۰۴).

با توجه به مطالب پیش‌گفته، رفتار اطلاعاتی مفهومی عام و چندوجهی است که عناصر چهارگانه «نیاز اطلاعاتی، اطلاع‌جویی، اطلاع‌یابی و استفاده از اطلاعات» را در برمی‌گیرد. اگر هدف نهایی رفتارهای اطلاعاتی را دستیابی به اطلاعات بدانیم، می‌توان اظهار داشت که تمام دستاوردها و پیشرفت‌های انسان در طول تاریخ مرهون تولید، گردآوری، سازماندهی، اشتراک و اشاعه اطلاعات است (بیگدلی و شاهینی، ۱۳۹۳). اطلاعات منجر به ایجاد تمایز در ذهن انسان می‌شود؛ بنابراین، تا زمانی که فرد درباره مسئله‌ای خاص پیش‌زمینه ذهنی نداشته باشد، هیچ درکی از داده‌های آن نیز نخواهد داشت و برای وی اطلاعات محسوب نمی‌شود. این‌گونه اطلاعات می‌تواند متأثر از دنیای درونی یا بیرونی فرد باشد و با توجه به وضعیت درک کاربر، داده‌ها می‌توانند به اطلاعات تغییر کنند و اطلاعات زمانی به دانش تبدیل می‌شود که درک ذهنی و شناختی فرد از داده‌ها شکل گیرد؛ از این رو، تحلیل این فرایند بدون توجه به مبانی روان‌شناسانه و شناختی ناقص خواهد بود.

پیشینه حوزه رفتار اطلاعاتی به دوران بعد از جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. پس از این دوران و افزایش نرخ رشد تولیدات علمی و فنی، موضوع «رفتار اطلاع‌یابی» ابتدا در کنفرانس ۱۹۴۸ لندن و سپس ۱۹۵۸ واشنگتن مطرح شد. در دوره قبل از ظهور رایانه‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات، یعنی از دهه ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰، تمرکز اصلی بر استفاده از اطلاعات بود؛ اما پس از این دوره، به نیازهای اطلاعاتی توجه بیشتری شد. در دهه ۱۹۹۰ واژه «رفتار اطلاعاتی» جایگزین استفاده گسترده «اطلاع‌جویی» گردید (ویلسون، ۲۰۱۷). تاریخچه پژوهش‌های رفتار اطلاعاتی، از تحلیل منابع اطلاعاتی مورد استفاده کاربران، آغاز و به بررسی رفتار واقعی آنان در تعامل با منابع و سیستم‌های اطلاعاتی منجر گردید. در این میان نظریات سایر حوزه‌ها نیز کمک شایانی به تبیین مدل‌ها و نظریات حوزه رفتار اطلاعاتی کرد.

1. information need

2. Audunson

3. information use behavior

به عنوان پژوهشی جامع در این حوزه، تام ویلسون با بهره‌جویی از دیدگاهی تاریخی و تحلیلی، تحولات حوزه رفتار اطلاعاتی را از دهه‌های گذشته تا سال ۲۰۱۰ بررسی کرده و به چالش‌ها، رویکردها و روش‌های پژوهشی مرتبط با رفتار اطلاعاتی با هدف شناسایی الگوها، مدل‌ها و عوامل مؤثر بر این حوزه پرداخته است (ویلسون، ۲۰۱۰). مدل رفتار اطلاعاتی ویلسون چارچوبی جهانی ارائه کرد که برای درک رفتار پیچیده انسانی، ناشی از تعامل با منابع اطلاعاتی، صرف‌نظر از زمینه‌ای خاص مورد استفاده قرار می‌گیرد (کیم^۱، ۲۰۱۷).

در سال‌های اخیر، رویکردهای نوین در حوزه رفتار اطلاعاتی بر تعامل میان عوامل شناختی، اجتماعی و روان‌شناسانه تأکید دارند. به عنوان نمونه، آگاروال^۲ (۲۰۲۳) مسیر تحولات رفتار اطلاعاتی در قرن جدید را بررسی کرده و به ویژگی‌های نوین زمینه‌ای این حوزه پرداخته است. ساولینن (۲۰۲۳) نیز رفتار اطلاعاتی را در زندگی روزمره به صورت پدیده‌ای کل‌نگر و در حال تحول در نظر گرفته است که مرزبندی میان رفتار اطلاعاتی کاری و غیرکاری کمرنگ شده و زندگی روزمره به منزله بستری پویا و چندوجهی برای رفتار اطلاعاتی تلقی می‌شود. همچنین، مطالعه هان^۳ (۲۰۲۴) نشان داد که رفتار اطلاعاتی در زندگی روزمره، تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و فناوری قرار دارد. هوویلا و گوریچاناز^۴ (۲۰۲۵) نیز در مروری نظام‌مند بر پژوهش‌های سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۲ دریافتند که مطالعات جدید از تمرکز صرف بر جستجوی اطلاعات فراتر رفته و بر درک تجربه‌محور، زمینه‌ای و چندبعدی رفتار اطلاعاتی انسان متمرکز شده‌اند. همچنین منتظری (۲۰۲۵) با بهره‌گیری از نظریه شناخت اجتماعی بندورا نشان داد که این نظریه می‌تواند مدل ویلسون را تکمیل کند؛ به‌گونه‌ای که متغیرهای مداخله‌گر ویلسون در قالب عوامل فردی و محیطی بازتفسیر شده و میان سه مؤلفه فرد، محیط و رفتار، رابطه‌ای دوسویه و تعاملی برقرار می‌سازد.

مرور نظریه‌های روان‌شناسانه، شناختی و اجتماعی نشان داد که هر یک بخشی از فرایند اطلاعاتی را روشن می‌سازند، اما هنوز مدلی جامع برای ادغام این ابعاد وجود ندارد. پژوهش حاضر کوششی در جهت برجسته‌سازی این خلأ است. تنها با چنین تلفیق منسجم و چندبعدی می‌توان الگویی معرفی کرد که توان تبیین رفتار اطلاعاتی در محیط پیچیده و پویای امروزی را داشته باشد. پژوهش حاضر سعی دارد به جهت اعتبار و جایگاه مدل‌های ویلسون در حوزه رفتار اطلاعاتی، این مدل‌ها را نه تنها در بستر تحول تاریخی آن؛ بلکه از منظر رویکردهای روان‌شناسانه و شناختی با نظریات این حوزه‌ها مورد مذاقه و انطباق قرار دهد. با

1. Kim

2. Agarwal

3. Han

4. Huvila & Gorichanaz

این‌حال، مسئله کلیدی پژوهش حاضر نه فقط اشاره به این پیوندها؛ بلکه بازاندیشی انتقادی و تحلیلی در چگونگی ادغام این نظریه‌ها در چارچوب مدل ویلسون است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از منظر رویکرد، کیفی و از لحاظ هدف، در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. از سویی، ماهیت آن به گونه‌ای است که در پی تبیین و تحلیل مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر رویکردهای روان‌شناختی و شناختی است؛ از این رو در چارچوب پژوهش‌های مفهومی جای می‌گیرد. پژوهش‌های مفهومی می‌توانند مبنای بسیاری از ایده‌ها و مباحث باشند و از کجروی‌ها، اشتباهات و برداشتهای نادرست جلوگیری کنند و مبنایی برای تولید ایده‌های جدید فراهم می‌آورند (طاهری، ۱۳۹۹). بسط و تبیین نظریه‌ها، بومی‌سازی مفاهیم و کاربرد یک مفهوم یا یک مدل در بافت یا رویکردی خاص، ایجاد زمینه‌های پژوهشی جدید و بازنمون روابط یک حوزه با سایر حوزه‌ها، از مزایای پژوهش‌های مفهومی است.

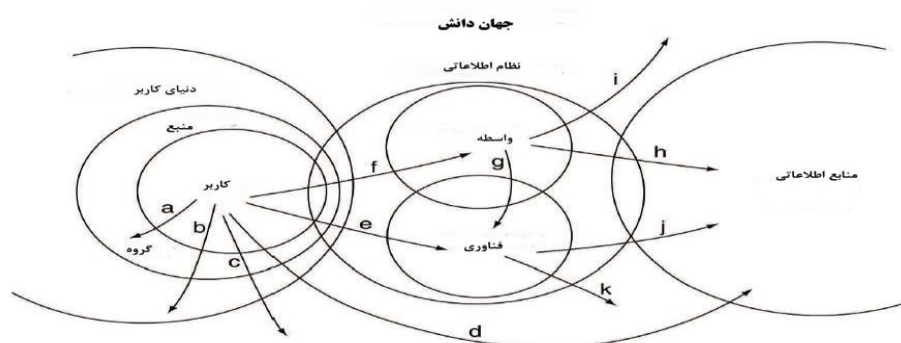
به منظور گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای (مطالعات اسنادی) با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی نظیر «گوگل اسکالر»، «جوینگر علم‌نت»، «اسکوپوس» و «ساینس دایرکت»، مقالات مرتبط با مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون در هر دو زبان فارسی و انگلیسی استخراج شد. کلیدواژه‌های مورد جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مشتمل بر Information behavior, Information Seeking Behavior, Information, needs, Wilson's Model بودند. همچنین به منظور بررسی نظریه‌های مرتبط در حوزه رفتار اطلاع‌یابی با نظریات حوزه روان‌شناسی و شناختی از کلیدواژه‌های Social cognitive theory, Psychological approaches, Cognitive theory, Cognitive psychology, Motivation theories, Information Social cognition and behavior models به صورت مجزا و ترکیبی در فرایند جستجو استفاده گردید. مقالات نهایی به شیوه هدفمند انتخاب شدند که شامل آثار کلاسیک ویلسون (۱۹۸۱-۲۰۱۷) و پژوهش‌های تکمیلی سایر نویسندگان بودند. برای اطمینان از روایی محتوایی، منابع مورد استفاده از میان آثار علمی منتشرشده در نشریات معتبر و دارای داوری هم‌تا انتخاب شدند. همچنین، برای اعتبار درونی، تحلیل‌ها به صورت بازبینی چندمرحله‌ای توسط نگارندگان انجام شد تا سازگاری منطقی میان مدل‌های ویلسون و مؤلفه‌های شناختی و روان‌شناسانه حفظ گردد. همچنین منابع منتخب بر اساس معیارهایی نظیر وجود ابعاد و مؤلفه‌های مدل‌های ویلسون؛ مفاهیم و مؤلفه‌های روان‌شناسانه (انگیزش، نیاز، شناخت، خودکارآمدی)؛ و قابلیت انطباق مدل‌ها با نظریه‌های شناختی و روان‌شناسی اطلاعات در این مدل‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. لازم به ذکر است در رفتار اطلاعاتی و اطلاع‌یابی، تمرکز رویکرد روان‌شناسانه بیشتر بر انگیزه، عواطف، رفتار و

سازگاری شخصی و در رویکرد شناختی، فرایندهای ذهنی نظیر توجه، حافظه و ادراک، چگونگی پردازش اطلاعات و سوگیری‌های شناختی است. از این رو، در پژوهش حاضر از منظر دو رویکرد فوق، نظرات این حوزه‌ها در انطباق و تحلیل با مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون مورد بررسی قرار گرفت.

در مرحله تفسیر و تحلیل یافته‌ها از منظر رویکردها و مؤلفه‌های روان‌شناسانه و شناختی و به صورت تحلیل مقایسه‌ای از نظریه فعالیت، نظریه خودکارآمدی بندورا، نظریه فشار - مقابله، خطر - پاداش و نظریه معنابخشی دروین بهره‌جویی گردید. این نظریات نیز به تأیید متخصص حوزه روان‌شناسی شناختی رسید. همچنین شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها، تحلیلی - تفسیری بود.

یافته‌های پژوهش

خاستگاه اولین مدل ویلسون به سال ۱۹۷۱ و پایان‌نامه دکتری وی در دانشگاه مرلند بازمی‌گردد، جایی که وی تلاش کرد فرایندهای مرتبط با «پژوهش‌های نیازهای کاربران» را ترسیم کند (فیشر^۱ و دیگران، ۲۰۰۵). نتایج پژوهش در پروژه INISS (ویلسون و استریتفیلد^۲، ۱۹۷۷) زمینه‌ساز ارائه نخستین مدل جامع رفتار اطلاع‌یابی با عنوان «جهان دانش»^۳ در سال ۱۹۸۱ شد. در این مدل، تعامل سه مؤلفه اصلی کاربر، سیستم‌های اطلاعاتی (واسطه‌ها) و منابع اطلاعاتی (ساختاریافته و غیرساختاریافته) تشریح شد (ویلسون، ۲۰۰۵). این مدل با نگاهی شناختی، رفتار اطلاع‌یابی را محصول تعامل میان «جهان ذهنی کاربر» و «جهان اطلاعات» می‌داند، اما به عوامل انگیزشی، اجتماعی و عاطفی کمتر پرداخته بود (شکل ۱).

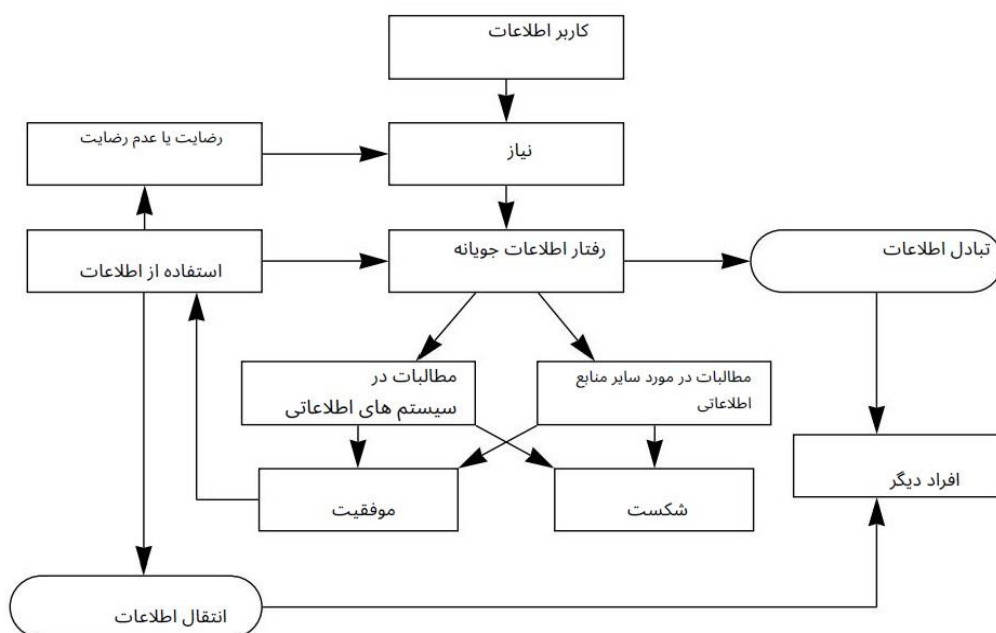
شکل ۱. مدل رفتار اطلاع‌یابی ویلسون (۱۹۸۱)

در این مدل راهبردهای جستجوی اطلاعات (نظیر خطوط f، g، j)، کاربر را برای استفاده از واسطه‌ها و فناوری‌های اطلاعاتی به منابع هدایت می‌کند؛ اما همه کانال‌های ارتباطی و بازخوردهای ناشی از موفقیت یا

1. Fisher
2. Wilson & Streatfield
3. Universe of Knowledge

شکست در بازیابی اطلاعات را در برنمی‌گیرد. در «جهان دانش»، کاربر می‌تواند هم از منابع سازمان‌یافته و هم از طریق مشاهده مستقیم یا گفتگو با دیگران به اطلاعات دسترسی یابد.

اولین مدل شناخته‌شده ویلسون از رفتار اطلاع‌یابی (شکل ۲) شامل دوازده جزء سازنده بوده که با استفاده‌کننده اطلاعات آغاز شده و هنگام نیاز اطلاعاتی فرد، مفاهیم نیاز به اطلاعات، جستجوی اطلاعات، تبادل اطلاعات و استفاده از اطلاعات را در یک نمودار جهت ترسیم رفتار فرد نشان می‌دهد.

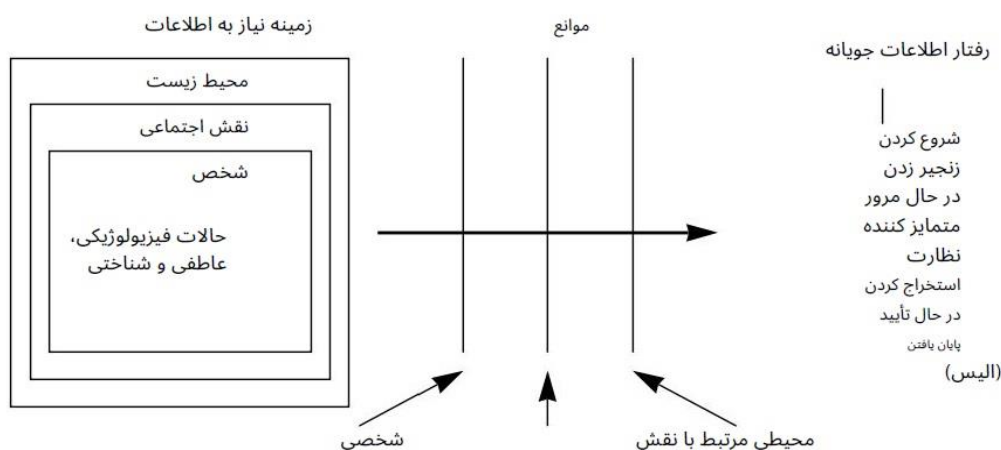
شکل ۲. مدل رفتار اطلاع‌یابی ویلسون (۱۹۸۱) منبع (ویلسون، ۱۹۹۹ ب)

مدل بازآفرینی‌شده (شکل ۲) تصویری چرخه‌ای از جستجوی اطلاعات را ارائه می‌دهد که با درک نیاز اطلاعاتی آغاز می‌شود (ویلسون، ۱۹۹۹ ب). مفهوم «تبادل اطلاعات» در این مدل تحت‌تأثیر «نظریه تبادل اجتماعی»، نقش دیگران را به عنوان منابع اطلاعاتی برجسته می‌کند (مک‌دونالد و لوین-کلارک^۱، ۲۰۱۸). ویلسون بر اهمیت انتقال اطلاعات، یعنی تبادل غیررسمی دانش میان افراد در فرایند استفاده از اطلاعات تأکید می‌کند (بهزادی، ۱۳۹۱). این دیدگاه با مدل کریکلاس^۲ (۱۹۸۳) شباهت دارد؛ مدلی که در آن مفهوم «نیاز معوق» مطرح شده و حافظه، یادداشت‌ها و اسناد شخصی و مشاهده مستقیم به عنوان روش‌های دستیابی به اطلاعات معرفی شدند. مدل‌های لکی^۳ و دیگران، بایستروم و یارولین^۴ نیز دارای اهداف مشابه با این مدل هستند (مک‌دونالد و لوین-کلارک، ۲۰۱۸). از دیدگاه ویلسون، تصمیم‌گیرنده کاربر برای آغاز یا تعویق

1. McDonald & Levine-Clark
 2. Krikelas
 3. Leckie
 4. Bystrom & Jarvelin

جستجوی اطلاعات، حاصل ارزیابی ذهنی او از هزینه، فایده و ارزش ادراک‌شده اطلاعات است (ویلسون، ۱۹۸۱؛ ۱۹۹۹ ب).

ویلسون بار دیگر مدل سال ۱۹۸۱ خود را بازنگری کرد و عوامل پیچیده‌تر محیطی، نقش‌های اجتماعی و ویژگی‌های شخصی را وارد مدل نمود. وی دریافت که رفتار اطلاعاتی افراد به شدت تحت تأثیر محیط‌های اجتماعی و شناختی قرار دارد. ویلسون در این بازنگری تأکید کرد که جستجوی اطلاعات، فرایندی پویاست که تحت تأثیر عوامل داخلی و خارجی قرار دارد و نمی‌توان آن را به صورت ایستا تحلیل کرد. این مدل (شکل ۳) نیازهای فیزیولوژیکی، شناختی و عاطفی را پایه رفتار اطلاعاتی در نظر می‌گیرد و بر تعامل عوامل فردی، اجتماعی و محیطی تأکید دارد (ویلسون، ۱۹۹۹ ب؛ ۲۰۰۰ ب). در همین راستا انسان از نیازهای پایه‌ای فیزیولوژیکی تا سطوح بالاتر مانند نیاز به خودشکوفایی، به طور پیوسته در تلاش برای ارضای انگیزه‌های درونی است. این فرایند موجب آزادسازی انرژی روانی و هدایت رفتار فرد در مسیر دستیابی به اهداف خاص می‌شود (اکبری و دیگران، ۱۳۹۸). مدل‌های بازنگری‌شده، چرخه‌ای پویا از فعالیت‌های اطلاعاتی را از تشخیص نیاز تا استفاده از اطلاعات نمایش می‌دهند و نقش متغیرهای مداخله‌گر شناختی، اجتماعی و محیطی را مشخص می‌کنند (ویلسون، ۲۰۱۶).

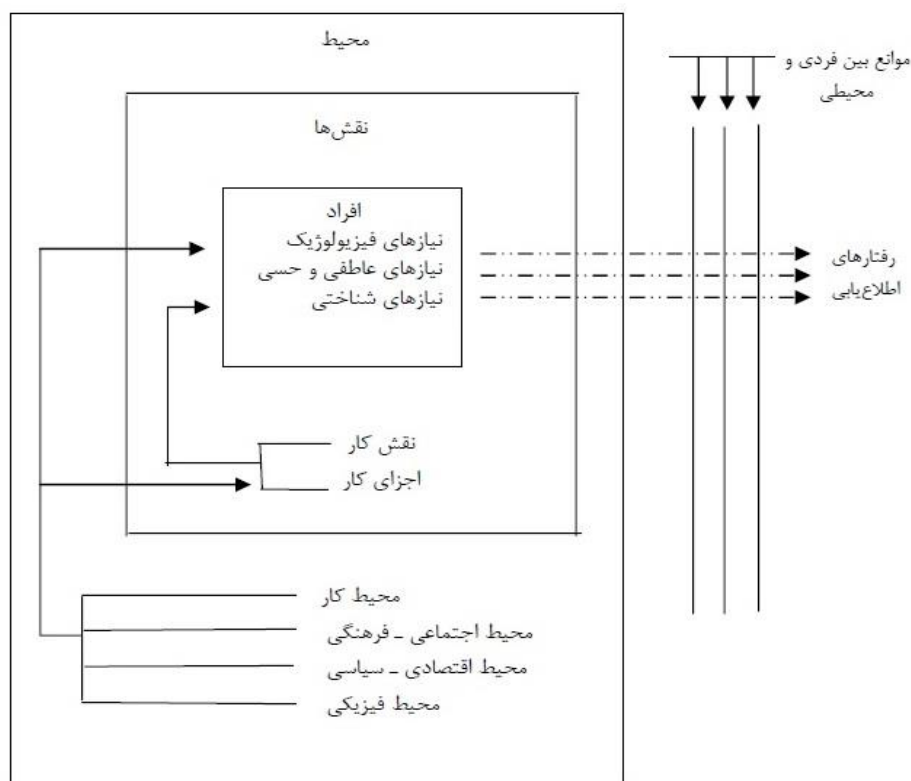

شکل ۳. مدل رفتار اطلاعاتی ویلسون. منبع (ویلسون، ۱۹۹۹ ب)

تصویر بالا در اصل مدلی کلان از رفتار جستجوی اطلاعات الیس^۱ بوده که در آن علل پیدایش نیازهای اطلاعاتی، موانع و تسهیل‌گرهای جستجو و فرضیه‌های آزمایش‌پذیر به تصویر کشیده شده است. در این مدل، فرضیه‌ها به روشنی بیان نشده و نیز توضیح دقیقی از چگونگی اثرگذاری عوامل مداخله‌گر یا موانع ادراکی فرد در فرایند جستجوی اطلاعات ارائه نمی‌دهد (ویلسون، ۱۹۹۹ ب). ویلسون در این مدل ویژگی‌های رفتاری

الیس (۱۹۸۹) در جستجوی اطلاعات را گنجانده که تبیین‌گر مراحل فعالیت افراد در جستجوی فعال اطلاعات است (ویلسون، ۲۰۰۵). نیازهای شناختی متفاوت افراد و تعامل سه‌جانبه رفتار، محیط و باورها، زمینه‌ای جهت فهم دقیق رفتار اطلاعاتی است. این امر امکان تحلیل جامع اجتماعی - فردی، بهبود نظام‌های اطلاع‌رسانی و کارایی جستجو را فراهم می‌کند (مکی‌زاده و بیگدلی، ۱۳۹۳)؛ بنابراین مدل ویلسون با رویکردی شناختی، رفتار اطلاع‌یابی را تحت‌تأثیر عوامل فردی، اجتماعی و محیطی تحلیل می‌کند؛ زیرا تفاوت‌های فردی در سبک‌های شناختی و رویکردهای یادگیری، تأثیر قابل‌توجهی بر رفتارهای اطلاع‌یابی افراد دارد.

کولثائو نیز در مدل فرایند جستجوی اطلاعات، به نزدیکی با دیدگاه ویلسون اشاره کرده و شش مرحله از «آغاز تا ارائه» را معرفی می‌کند که در هر مرحله، احساسات و حالات شناختی کاربر، از سردرگمی تا رضایت تغییر می‌کند (کولثائو، ۲۰۰۴). اولین مرحله از مراحل شش‌گانه فرایند اطلاع‌یابی کولثائو، «فرایند شروع» است که در آن فرد متوجه می‌شود که برای انجام تکلیف یا حل مسئله، به اطلاعاتی نیاز دارد. این مرحله به نوعی مشابه مدل رفتار اطلاع‌یابی ویلسون است که در آن کاربر، نیاز اطلاعاتی خود را در محیطی خاص شناسایی می‌کند. عدم قطعیتی که در فهم نیاز اطلاعاتی وجود دارد، نشانگر چالش‌هایی بوده که فرد در مراحل مختلف جستجوی اطلاعات با آن رویاروی است. عوامل مؤثر بر نیاز و رفتار اطلاعاتی در شکل ۴ به تصویر کشیده شده است:

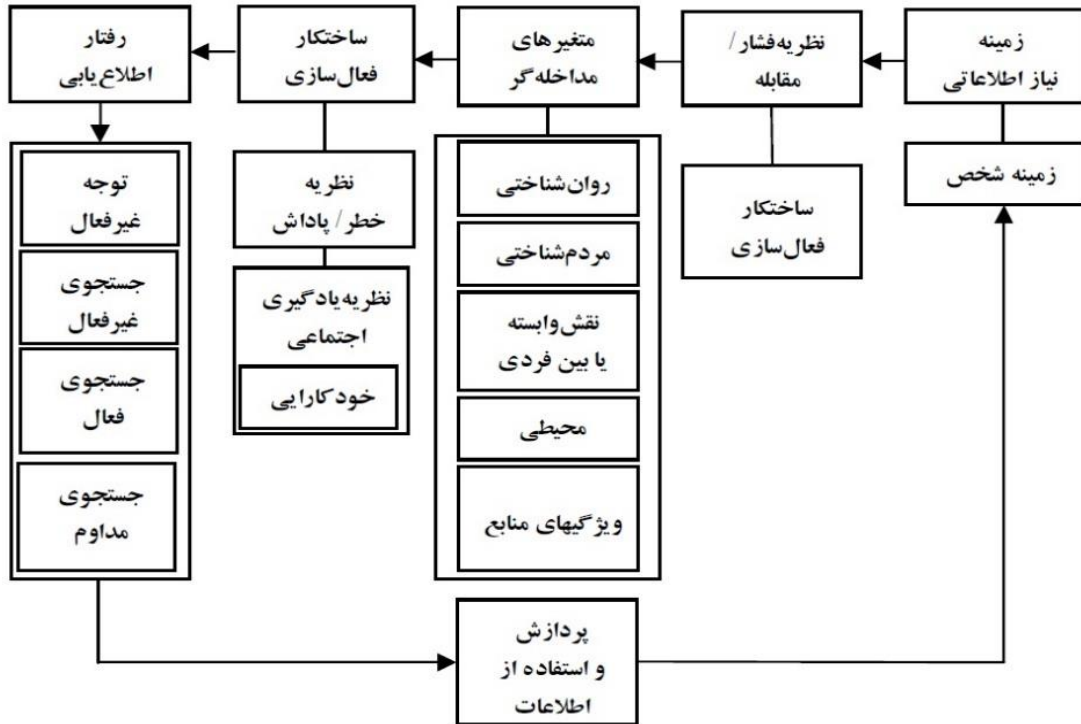
شکل ۴. عوامل مؤثر بر نیازها و رفتار اطلاع‌یابی. منبع (ویلسون، ۲۰۱۶)

شکل ۴ نشان می‌دهد که ویژگی‌های شخصی، اجتماعی و سایر عوامل در توسعه نیاز اولیه به اطلاعات دخیل هستند (ویلسون، ۲۰۱۶). ویژگی‌های نقش افراد نظیر نقش حرفه‌ای، متأثر از الگوهای رفتاری جامعه بوده و نیازهای اطلاعاتی نیز نقش‌های مختلف را متمایز می‌سازد (نیدزویتسکا^۱، ۲۰۰۳). مدل ارائه‌شده در ۱۹۸۱ که عوامل مؤثر بر نیازها و رفتار اطلاع‌یابی را مطرح می‌کند، با وجود ارجاعات مکرر، مجدداً بازآفرینی شد تا مطالعات متنوع در این حوزه را یکپارچه کند (ویلسون، ۲۰۰۵؛ فیشر و دیگران، ۱۳۸۷).

مدل بازنگری‌شده ویلسون (۱۹۹۶)

ویلسون در بازنگری مدل خود، کوشید فرایند اطلاع‌یابی را از سطحی توصیفی به چارچوبی تبیینی‌تر و چندبعدی ارتقا دهد. این مدل بر پایه مدل ۱۹۸۱ شکل گرفت؛ اما با افزودن متغیرهای جمعیت‌شناختی و بهره‌گیری از نظریه‌های روان‌شناسانه و شناختی نظیر استرس - مقابله و یادگیری اجتماعی، به دنبال توضیح این پرسش است که چرا برخی افراد در مواجهه با نیاز اطلاعاتی فعالانه جستجو می‌کنند، در حالی که دیگران منفعل باقی می‌مانند (ویلسون، ۲۰۱۷؛ نیدزویتسکا، ۲۰۰۳). این بازنگری بر پایه یافته‌های حوزه‌های

تصمیم‌گیری، روان‌شناسی، نوآوری، ارتباطات سلامت و رفتار مصرف‌کننده انجام شد (ویلسون، ۱۹۹۹ب) و به مدل ویلسون غنایی میان‌رشته‌ای بخشید که در شکل ۵ به تصویر کشیده شده است.

شکل ۵. مدل بازنگری شده رفتار اطلاع‌یابی ویلسون (۱۹۹۷)

رفتار اطلاع‌یابی را شامل طیفی از رفتارهای توجه غیرفعال، جستجوی غیرفعال، جستجوی فعال و جستجوی مداوم دانست. مؤلفه‌های اصلی مدل به شرح زیر هستند:

زمینه نیاز اطلاعاتی: نیازهای اطلاعاتی، نیازهای ثانویه ناشی از نیازهای اولیه روانی، شناختی و عاطفی هستند. ویلسون با الهام از نظریه شناخت اجتماعی بندورا^۱، تعامل دوسویه میان عوامل شخصی، محیطی و رفتاری را به عنوان بنیان تحلیل رفتار اطلاع‌یابی تبیین می‌کند (ویلسون، ۲۰۱۶). بر این اساس مهارت‌های حل مسئله، مدیریت استرس و درک موقعیت‌های اطلاعاتی، الگوی جستجوی اطلاعات افراد را شکل می‌دهد.

متغیرهای مداخله‌گر: این متغیرها شامل شش دسته شناختی، جمعیت‌شناختی، مرتبط با نقش یا بین‌فردی، ویژگی‌های منبع، محیطی و اقتصادی هستند. باورها و نظام‌های ارزشی به عنوان متغیرهای روان‌شناسانه در رفتار اطلاعاتی منعکس می‌شوند (پوتنیس^۲، ۲۰۱۵). منتظری (۲۰۲۵) متغیرهای مداخله‌گر در مدل ویلسون را ذیل دو دسته اصلی نظریه شناخت اجتماعی، یعنی عوامل فردی و عوامل محیطی

1. Bandura
2. Potnis

طبقه‌بندی کرد و نشان داد که تعامل میان سه مؤلفه فرد، محیط و رفتار تأثیری دوسویه و بازگشتی دارد. بدین معنا که محیط می‌تواند رفتار اطلاع‌یابی را تسهیل یا بازدارنده کند و در عین حال، رفتار افراد نیز موجب بازسازی محیط‌های اطلاعاتی آنان می‌شود. در همین راستا آگاروال (۲۰۱۱) بیان می‌کند که انتخاب منبع نه تنها بر اساس دسترس‌پذیری؛ بلکه بر مبنای قضاوت‌های ذهنی و شناختی کاربران درباره سودمندی و بار شناختی منابع صورت می‌گیرد؛ موضوعی که با مؤلفه‌های «ویژگی‌های منبع» و «متغیرهای مداخله‌گر» در مدل‌های ویلسون هم‌راستا است.

نظریه ویلسون با تلفیق نظریه‌های استرس - مقابله (مونات و لازاروس، ۱۹۹۱)، ریسک - پاداش (ستل و آلرک، ۱۹۸۹) و خودکارآمدی (بندورا، ۱۹۷۷)، زنجیره‌ای تبیینی از «برانگیختگی نیاز تا ارضای آن از طریق جستجو» ارائه داد. این چارچوب، رفتار اطلاع‌یابی را به مثابه فرایندی پویا، میان‌رشته‌ای و وابسته به تعامل عوامل روانی و محیطی تبیین می‌کند (فیشر و دیگران، ۱۳۸۷). از نظر بیتس (۲۰۰۲)، نادیده گرفتن ابعاد زیستی، اجتماعی و انسانی جستجوی اطلاعات، درکی ناقص از رفتار اطلاع‌یابی به دست می‌دهد. با این حال، تمرکز صرف بر این جنبه‌ها نیز نوعی تقلیل‌گرایی بوده و تحلیل انگیزه‌ها و نیازهای اطلاعاتی بر اساس انگیزه‌های فیزیولوژیکی، ذاتی و اجتماعی، می‌تواند به درک چندوجهی‌تری از رفتار اطلاع‌یابی بینجامد (کینگ^۱ و دیگران، ۱۹۷۱؛ پوتنیس، ۲۰۱۵).

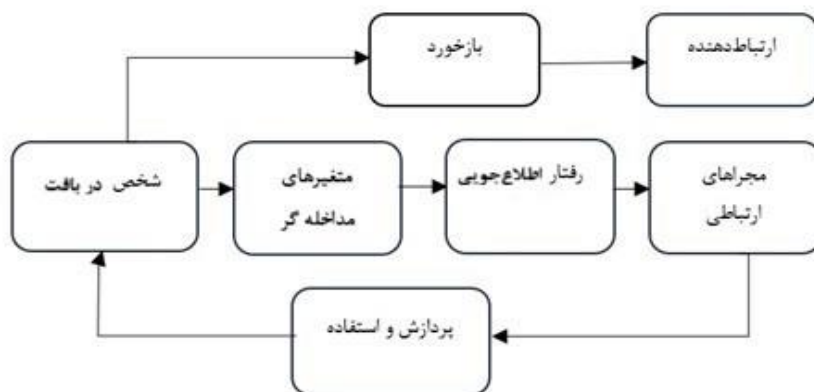
رفتار اطلاع‌یابی و سازوکار فعال‌سازی: آغاز جستجو، مستلزم یک «سازوکار فعال‌سازی» بوده که درونی و مبتنی بر ارزیابی شناختی از نیاز و سودمندی اطلاعات است. این سازوکار متأثر از باورهای شناختی، کنترل شخصی و پیش‌بینی پیامدهاست (ویلسون، ۲۰۱۶). بدین ترتیب، مدل ویلسون به درک عمیق‌تر از نقش شناخت و انگیزش در تصمیم به جستجو یا اجتناب از اطلاعات کمک می‌کند (ویلسون، ۲۰۰۰ الف).

پردازش و استفاده از اطلاعات: اطلاعات بازیابی‌شده در تعامل با دانش پیشین، پردازش و در ساختار شناختی فرد ادغام می‌شود (کیس، ۱۳۹۳)؛ اما موانع انسانی یا فنی (باورها، ادراکات و دانش دیگران) ممکن است از استفاده صحیح از اطلاعات جلوگیری کند (پوتنیس، ۲۰۱۵).

بدین ترتیب مدل بازنگری‌شده ویلسون (شکل ۵) نه تنها فرایند اطلاع‌یابی را از شناسایی نیاز تا استفاده از اطلاعات تبیین می‌کند؛ بلکه نقش مؤلفه‌های شناختی و روان‌شناسانه را در هر مرحله از چرخه اطلاعات برجسته می‌سازد. در همین راستا، نقش انگیزش در فعال‌سازی رفتار اطلاع‌یابی اهمیت ویژه‌ای دارد. به زعم ویلسون (۱۹۹۷)، فعال‌شدن انگیزه موجب فراخوانی «ماتریس ارزش - باور» می‌شود که بر پایه تجربیات گذشته، راهکارهایی برای رفع نیاز اطلاعاتی فراهم می‌آورد. این دیدگاه با مدل شناختی اینگورسن همخوان

است که با تأکید بر «فضای شناختی کاربر» و «محیط اجتماعی - سازمانی»، رفتار اطلاع‌یابی را فرایندی پویا و معنادار می‌داند (ویلسون، ۱۹۹۹ب). همچنین نظریه شناخت اجتماعی به عنوان یک فرایند قابل استفاده در انواع رفتارهای روزمره انسان و از جمله رفتارهای اطلاعاتی است (مکی‌زاده و بیگدلی، ۱۳۹۳). این نظریه بر مؤلفه‌های شناختی، رفتاری و محیطی در شکل‌دهی به رفتار اطلاع‌یابی تأکید می‌کند (نعمتی‌لفمجان‌ی و دیگران، ۱۳۹۹). ویلسون در مدل ۱۹۸۱ نشان داد که جستجوی اطلاعات از یک نیاز ناشی از ناآگاهی یا عدم اطمینان آغاز می‌شود و افراد در مواجهه با موقعیت‌ها و چالش‌های گوناگون، به دنبال پر کردن شکاف‌های دانشی خود هستند (دروین، ۱۹۸۳)؛ بنابراین، معنابخشی به عنوان فرایندی فعال و مداوم در تلاش جهت درک جهان، بخش جدایی‌ناپذیری از رفتار اطلاع‌یابی و تعاملات فرد با اطلاعات و دنیای اجتماعی وی محسوب می‌شود. پیوند این دو نظریه نشانگر اهمیت فرایند معنابخشی در شکل‌دهی به رفتار اطلاع‌یابی و نحوه تعامل انسان با اطلاعات و محیط‌های پیرامون آن است. نقدهای وارد بر این مدل اغلب مربوط به عدم تفکیک دقیق مراحل تشخیص نیاز و تصمیم‌گیری، کم‌توجهی به زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، نقش واسطه‌ها، عوامل انگیزشی و تأثیر فناوری‌های نوین است (نیدزویتسکا، ۲۰۰۳).

ویلسون در گسترش مدل خود، رفتار اطلاعاتی را عام‌ترین سطح رفتار دانسته که شامل رفتار اطلاع‌جویی و اطلاع‌یابی نیز می‌شود (ساولینن، ۲۰۰۷). او ارتباط تنگاتنگ بین اطلاع‌یابی و ارتباطات انسانی را نشان داده و بر نقش بازخورد به عنوان حلقه‌ای تکرارشونده در فرایند اطلاع‌یابی تأکید کرده است (شکل ۶).

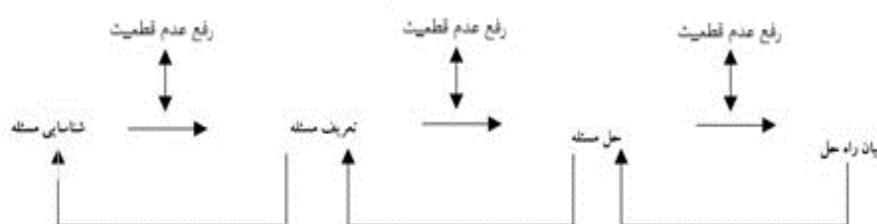

شکل ۶. پیوند اطلاع‌یابی و ارتباطات. منبع (ویلسون، ۱۹۹۹الف؛ ۱۹۹۹ب)

مدل حل مسئله (۱۹۹۹)

در ادامه ویلسون، مدل حل مسئله را ارائه داد که چرخه‌ای پویا از اطلاع‌یابی شامل فرایند شناسایی مسئله، تعریف آن، جستجوی اطلاعات برای حل مسئله و در صورت نیاز، بیان راه‌حل است (ویلسون، ۲۰۰۰الف). این مدل، جستجوی اطلاعات را فرایندی هدفمند می‌داند که بر اساس غلبه بر موانع و رفع

محدودیت‌های موجود در مسیر دستیابی به اطلاعات است (اسپینک و کول، ۲۰۰۶؛ پوتنیس، ۲۰۱۵). جستجوی اطلاعات در این مدل با نیاز ادراک‌شده توسط کاربر اطلاعات آغاز شده و اغلب از آن به عنوان شکاف یا وضعیت غیرعادی دانش یاد شده است (بلکین^۱، ۱۹۸۰). آگراوال (۲۰۱۱) اظهار می‌دارد که کاربران در فرایند حل مسئله، بسته به ارزیابی شناختی خود از ریسک و پاداش، میزان خودکارآمدی در استفاده از منابع و سطح بار شناختی مورد نیاز، ترکیب منابع اطلاعاتی را به صورت پویا بازتنظیم می‌کنند تا ضمن کاهش عدم قطعیت، کارایی تصمیم‌گیری و دستیابی به اطلاعات مطلوب را افزایش دهند.

شکل ۷. مدل حل مسئله در فرایند جستجوی اطلاعات. منبع (ویلسون و دیگران، ۲۰۰۲؛ ویلسون، ۱۹۸۱)

در مدل حل مسئله، ابهام و عدم قطعیت خاستگاه اصلی نیاز اطلاعاتی تلقی شده‌اند؛ تجربه‌ای که در تعامل با اطلاعات و افزایش دانش کاهش می‌یابد (اینگورسن، ۱۹۹۶؛ ویلسون و دیگران، ۲۰۰۲؛ خلیلیان و شعبانی، ۱۴۰۰). هر یک از مراحل مدل ویلسون امکان ارتباط با نظریه عدم قطعیت را داراست. از نظر اینگورسن (۱۹۹۶) حالت شناختی کاربر نظیر حالت عدم اطمینان، پس از تعامل با اطلاعات بالقوه یک سیستم بازبازی تغییر می‌یابد. ایس و کولثائو نیز عدم قطعیت را در مدل خود نشان می‌دهند. ویلسون جستجوی اطلاعات را فرایندی چندمرحله‌ای برای حل مسئله می‌داند و معتقد است مدل مناسب باید بر مفهوم «مسئله» استوار باشد، اما می‌توان آن را از دیدگاه پدیدارشناسی به عنوان بخشی در دنیای زندگی فرد نیز تعریف کرد که طبق بیان شوتز و لوکمن^۲ منجر به تفاوت بین دسته‌بندی پدیده جدید با تجربیات قبلی وی می‌شود (ویلسون، ۱۹۹۹ ب).

مدل‌های رفتار اطلاعاتی در ارتباط با سایر نظریات

مدل‌های ویلسون با ترکیب دو مقوله رفتار اطلاعاتی و کاربرد اطلاعات، از نخستین تلاش‌های جدید برای ارائه چارچوب‌های کاربرمحور محسوب شده که توانسته‌اند در محیط‌های اطلاعاتی متحول‌شونده، از وب ۲.۰ تا تحلیل کلان داده‌ها کارایی خود را نشان دهند (پوتنیس، ۲۰۱۵). این مدل‌ها از جامع‌ترین کوشش‌ها برای تبیین نحوه تعامل انسان با اطلاعات در بافت‌های متنوع اجتماعی، سازمانی و روانی به شمار می‌روند. با

1. Belkin

2. Schutz & Luckmann

این‌حال، یکی از ابعاد بنیادین و کمتر برجسته‌شده، پیوند نظام‌مند این مدل‌ها با نظریه‌های شناختی و روان‌شناسانه است؛ حوزه‌ای که می‌تواند ابعاد تازه‌ای از رفتار اطلاع‌یابی را روشن سازد. از این رو، پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی، با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای این حوزه، کوشیده‌اند نظریه‌های بنیادی روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و فلسفه را در مطالعات اطلاع‌یابی به کار گیرند. این رهیافت موجب شده است که نظریه‌های مرتبط، مانند روان‌شناسی شناختی و اجتماعی، به فهم عمیق‌تر فرایندهای اطلاع‌یابی کمک کرده و به ویژه نقش تفاوت‌های فردی در سبک‌های شناختی و باورهای معرفت‌شناختی بر قضاوت اطلاعات و طراحی نظام‌های اطلاعاتی روشن‌تر شود (بهزادی، ۱۳۹۱).

در این میان، نظریه فعالیت به عنوان چارچوبی فلسفی و بین‌رشته‌ای برای تحلیل فعالیت‌های انسانی در سطوح فردی و اجتماعی توسط کوتی^۱ (۱۹۹۵) تبیین شد. در این چارچوب ویگوتسکی^۲ بر نقش ابزارها و نشانه‌های محیطی در شکل‌گیری رفتار فرد تأکید داشت. در حالی که لئونتیف^۳ با افزودن مفاهیمی همچون جامعه و تقسیم کار، فعالیت را نظامی پویا و چندبعدی معرفی کرد. در ادامه انگستروم^۴ با تمرکز بر بافت تاریخی - فرهنگی و شرایط موقعیتی، روابط متقابل میان انسان و محیط و جامعه را شفاف‌تر ساخت (انگستروم و دیگران، ۱۹۹۹ نقل از الحرثی^۵، ۲۰۱۵). در این نظریه، فعالیت‌ها در بستر اجتماعی معنا پیدا می‌کنند و کنش انسان در تعامل با محیط پیرامون تفسیر می‌شود. مقایسه این دیدگاه با مدل ویلسون نشان می‌دهد که هر دو بر هدفمندی رفتار انسان و نقش عوامل اجتماعی در شکل‌دهی آن تأکید دارند؛ با این تفاوت که نظریه فعالیت، رفتار را در چارچوب بافت‌های اجتماعی و فرهنگی تحلیل می‌کند، در حالی که مدل ویلسون بیشتر بر نقش منابع اطلاعاتی و متغیرهای مداخله‌گر در فرایند اطلاع‌یابی تمرکز دارد.

از سوی دیگر نظریه خودکارآمدی بندورا (۱۹۹۷) بر تعامل متغیرهای محیطی، اجتماعی، شناختی و رفتاری تمرکز دارد و نشان می‌دهد که ادراک فرد از توانمندی خود، بر رفتار اطلاع‌یابی او اثرگذار است (فیشر و دیگران، ۱۳۸۷). کاربران با خودکارآمدی بالا در مواجهه با چالش‌های اطلاعاتی اعتماد به نفس بیشتری دارند و فعالانه‌تر عمل می‌کنند. این بعد روان‌شناسانه و شناختی در مدل ویلسون زمانی برجسته می‌شود که متغیرهای فردی به عنوان عوامل مداخله‌گر در نظر گرفته شوند.

1. Kuutti
2. Vygotsky
3. Leont'ev
4. Engeström
5. Al-Harthy

همچنین نظریه فشار - مقابله فاکمن^۱ و دیگران (۲۰۰۴) با مدل ویلسون همسو است. هر دو جستجوی اطلاعات را سازوکاری برای مقابله با فشارها می‌دانند. در این فرایند، عوامل محیطی، دسترسی به منابع اطلاعاتی و نگرش فرد به ریسک و پاداش نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. در همین راستا سوننوالد و پیرس^۲ بر تأثیر منابع اطلاعاتی و گزینه‌های جستجو در ایجاد انگیزه‌های مثبت یا منفی تأکید کرده‌اند. نظریه ریسک - پاداش ستل و آلرک (۱۹۸۹) نیز نشان داده است که نگرش فرد به خطر و پاداش، انتخاب منابع و میزان به اشتراک‌گذاری اطلاعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد (فیشر و دیگران، ۱۳۸۷). همچنین، نظریه معنابخشی دروین با مدل رفتار اطلاع‌یابی ویلسون (۱۹۹۶) همراستا است؛ زیرا هر دو بر شناسایی و تحلیل نیاز اطلاعاتی و شکاف‌های دانشی فرد و فرایند پرکردن آن‌ها تمرکز دارند (ویلسون، ۲۰۰۵). در مواردی که رفتار اطلاع‌یابی به صورت غیرهدفمند یا بدون قصد قبلی رخ می‌دهد، می‌توان آن را با جستجوی انفعالی در مدل ویلسون و والش^۳ (۱۹۹۶) و دیدگاه ساراسویک^۴ در خصوص جستجوی انفعالی و پویا، مرتبط دانست.

این موضوع با مفهوم «رویارویی اطلاعاتی» اردلز^۵ (۱۹۹۷) و مدل کولثائو (۲۰۰۴) درباره فرایند جستجوی فعال پیوند دارد. علاوه بر این بیتس (۱۹۸۹) در مدل «برپچینگ»^۶ نشان داد که کاربران با یافتن هر قطعه جدید، مسیر جستجو را بازتعریف می‌کنند؛ امری که با دیدگاه ویلسون درباره تحول و پویایی نیازهای اطلاعاتی همراستا است. به عبارتی، فرایند اطلاع‌یابی را نمی‌توان صرفاً خطی یا ایستا دانست، بلکه باید آن را در پیوندی مستمر با ابعاد روان‌شناسانه و شناختی (نظیر انگیزه، ادراک و بار شناختی) و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی تحلیل کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

مرور و تبیین مدل‌ها در این حوزه نشان داد که هر یک از نظریه‌ها و الگوهای رفتار اطلاع‌یابی با تبیین روابط میان اجزای مؤثر، به درک بهتر عوامل شکل‌دهنده رفتار اطلاعاتی، چگونگی تغییر آن در موقعیت‌ها و اهداف گوناگون و نیز فهم عمیق‌تر از فرایند کلی اطلاع‌یابی یاری می‌رسانند (جمالی مهمویی، ۱۳۹۲). افزون بر این تبیین و تحلیل مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون از منظر رویکردهای شناختی و روان‌شناسانه نشان داد که این مدل‌ها توانسته‌اند چارچوبی نظام‌مند جهت تحلیل رفتار اطلاعاتی کاربران در موقعیت‌ها، زمینه‌ها و

1. Folkman

2. Sonnenwald & Pierce

3. Walsh

4. Saracevic

5. Erdelez

۶. در این مدل، جستجوی اطلاعات فرایندی تدریجی، پویا و غیرخطی بوده که کاربر با یافتن هر قطعه جدید، پرسش و مسیر جستجوی خود را بازتعریف می‌کند.

نیازهای مختلف فراهم آورند. مدل‌های ویلسون، از شکل اولیه خود در سال ۱۹۸۱ تا بازنگری‌های بعدی، با بهره‌گیری از رویکردهای میان‌رشته‌ای و تلفیق با نظریه‌های روان‌شناسانه و شناختی، از جمله نظریه خودکارآمدی بندورا، نظریه فشار - مقابله، خطر - پاداش، معنابخشی دروین و نظریه فعالیت، به مدل‌هایی پویاتر و جامع‌تر تبدیل شده‌اند که توان تحلیل لایه‌های مختلف رفتار اطلاعاتی را دارا هستند.

مدل‌های ویلسون با تأکید بر «نیاز اطلاعاتی» به عنوان نقطه آغازین و شناسایی متغیرهای مداخله‌گر نظیر عوامل فردی، شناختی، محیطی، اجتماعی و فناوری‌محور، نشان داده‌اند که رفتار اطلاع‌یابی تنها پاسخی ساده به یک نیاز نیست؛ بلکه فرایندی پیچیده، هدف‌دار و متأثر از زمینه‌های درونی و بیرونی فرد است. از منظر شناختی، شناخت فرد از مسئله، توانایی تحلیل منابع اطلاعاتی، ارزیابی سودمندی آن‌ها، درک از خود و توانایی حل مسئله، همگی در رفتار اطلاع‌یابی نقش اساسی دارند. از سوی دیگر، تحلیل شناختی مدل‌های ویلسون نشان می‌دهد که اطلاع‌یابی فعالیتی بازگشتی و غیرخطی است که در آن تعامل بین فرد و محیط، نقش مرکزی ایفا می‌کند. کاربر همواره در فرایند پر کردن شکاف‌های دانشی خویش است و از طریق تعامل با نظام‌ها، واسطه‌ها، منابع و تجربیات شخصی، به معناسازی و تفسیر اطلاعات می‌پردازد. به ویژه نظریه معنابخشی دروین نشان می‌دهد که چگونه کاربران از تجربه‌های پیشین خود بهره می‌برند تا اطلاعات جدید را درک کرده و با آن معنا بسازند؛ مفهومی که در مدل‌های بازنگری‌شده ویلسون به طور ضمنی وجود دارد.

زندگی روزمره به عنوان زمینه‌ای در حال تحول برای رفتار اطلاع‌یابی، ترکیبی از الگوهای پایدار و عاداتی با تغییرات پویا ناشی از تحولات فناورانه و اجتماعی است (ساولینن، ۲۰۲۳). در این اثنا، اینترنت و به ویژه شبکه جهانی وب، به عنوان یکی از اصلی‌ترین مجراهای دسترسی به اطلاعات مورد استفاده قرار می‌گیرد که توانسته است رفتارهای اطلاع‌یابی افراد را تغییر دهد (احمدی و یاری، ۱۳۹۳). از این رو، مدل‌های ویلسون کاربردهای عملی گسترده‌ای دارند و می‌توانند به حل مشکلات مرتبط با رفتار اطلاعاتی، جستجوی اطلاعات و نیازهای اطلاعاتی در عصر کلان داده‌ها کمک کنند. این مدل‌ها پایه‌ای برای فرضیه‌های مفید در پیشبرد تحقیقات رفتار اطلاعاتی فراهم کرده و به دلیل انعطاف‌پذیری و عمومیت آن‌ها، ابزاری ارزشمند برای تحلیل و تفسیر رفتار اطلاعاتی در شرایط مختلف هستند (پوتنیس، ۲۰۱۵).

مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی ویلسون در طول زمان از چارچوبی توصیفی و خطی به مدلی پویا، میان‌رشته‌ای و تبیینی تبدیل شده‌اند که ابعاد شناختی، روان‌شناختی و اجتماعی رفتار کاربران را در بر می‌گیرد. یافته‌های پژوهش نشان داد که مؤلفه‌هایی چون انگیزش، خودکارآمدی، فشار روانی - مقابله‌ای، و ادراک ریسک در تمامی مراحل فرایند اطلاع‌یابی از تشخیص نیاز تا جستجو، پردازش و بهره‌گیری از اطلاعات نقش فعالی دارند؛ هرچند در نسخه‌های نخستین مدل ویلسون، این عوامل کمتر به صورت نظام‌مند مورد توجه قرار گرفته‌اند.

نتایج تحلیل تطبیقی آشکار ساخت که تلفیق نظریه‌های شناختی و روان‌شناختی با مدل ویلسون می‌تواند چارچوبی جامع‌تر برای تبیین رفتار اطلاع‌یابی کاربران فراهم آورد و درک ما را از تعامل انسان با اطلاعات و موقعیت‌های گوناگون ارتقا دهد. این یافته‌ها با نتایج منتظری (۲۰۲۵) همسو است. وی با بهره‌گیری از نظریه شناخت اجتماعی بندورا نشان داد که روابط میان فرد، محیط و رفتار در فرایند اطلاع‌یابی، ماهیتی بازگشتی و تعاملی دارند و متغیرهای مداخله‌گر مدل ویلسون را می‌توان در قالب این سه بعد بازتفسیر کرد. چنین رویکردی، درک عمیق‌تری از نقش عوامل روان‌شناسانه، شناختی و محیطی در رفتار اطلاع‌یابی فراهم می‌آورد. این امر نشان می‌دهد که کاربران نه تنها از محیط‌های اطلاعاتی تأثیر می‌پذیرند، بلکه به بازسازی و بازآفرینی آن نیز می‌پردازند. بدین ترتیب، پژوهش حاضر نشان داد که بازخوانی مدل‌های ویلسون از این منظر، نه تنها به فهم سازوکارهای ذهنی و عاطفی کاربران یاری می‌رساند، بلکه مسیر جدیدی برای مطالعات نظری در علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌گشاید. این رویکرد می‌تواند زمینه‌ای برای پژوهش‌های آینده در جهت تبیین دقیق‌تر نقش متغیرهای روان‌شناسانه و شناختی در رفتار اطلاع‌یابی و توسعه مدل‌های تلفیقی‌تر فراهم آورد.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود فرض می‌دانند از کلیه داوران محترم به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

- احمدی، حمید؛ یاری، شیوا (۱۳۹۳). مروری بر متون رفتار اطلاع‌یابی در ایران. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۰(۱)، ۱۷۳-۱۹۷.
- اکبری، علی؛ ریگی، طاهره؛ فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۹۸). از رفتار اطلاع‌یابی تا رفتار دانش‌یابی: واکاوی سیر تحول مفهومی و نظری. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۴(۴)، ۱۹۳۹-۱۹۶۶.
- بهزادی، حسن (۱۳۹۱). تأملی بر نقش باورهای معرفت شناختی در بازیابی اطلاعات و رفتار اطلاع‌یابی. *نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی*، ۱(۲)، ۵۹-۷۰.
- بیگدلی، زاهد؛ شاهینی، شبنم (۱۳۹۳). پیچیدگی و تکامل مفاهیم اطلاعات و رفتار اطلاعاتی. *تعامل انسان و اطلاعات*، ۱(۳)، ۱۸۳-۱۹۰.
- بیگدلی، زاهد؛ شاهینی، شبنم؛ شاه‌کرمی، نرگس؛ چالیک، زهرا (۱۳۹۴). فرایند اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران و نحوه استفاده آنان از منابع اطلاعاتی الکترونیکی، چاپی و انسانی. *تعامل انسان و اطلاعات*، ۲(۲)، ۴۲-۵۳.

- جعفرزاده، رشید؛ فدائی عراقی، غلامرضا (۱۳۹۶). ریشه‌یابی مطالعات رفتار اطلاع‌یابی با استفاده از رویکرد کتاب‌سنجی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۸(۱)، ۱۱۳-۱۲۴.
- جمالی مهموئی، حمیدرضا (۱۳۹۲). نگاشت نقشه علمی نظریه‌های رفتار اطلاعاتی انسان. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۲۸(۴)، ۹۷۱-۹۸۷.
- خلیلیان، سعیده؛ شعبانی، احمد (۱۴۰۰). عدم قطعیت: جلوه‌های چندگانه در نیاز اطلاعاتی. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۱(۲)، ۵-۱۹.
- داورپناه، محمدرضا (۱۳۹۵). *ارتباط علمی: نیاز اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی*. دبیرش.
- فری‌زاده، زینب؛ بیگدلی، زاهد (۱۳۹۶). نقش مدل‌سازی در پژوهش‌های مربوط به شناخت رفتار اطلاعاتی کاربران. *مطالعات کتابداری و علم‌اطلاعات*، ۲۹(۲)، ۱-۲۲.
- طاهری، سیدمهدی (۱۳۹۹). *روش تدوین مقالات مفهومی*. کارگاه ارائه‌شده در کتابخانه حضرت آیت العظمی بروجردی. قم.
- فیشر، کرن ای؛ اردلز، ساندا؛ مک‌کچنی، لین (۱۳۸۷). *نظریه‌های رفتار اطلاعاتی*. (ویرایش: زاهد بیگدلی؛ ترجمه: فیروزه زارع فراشبندی، محسن حاجی‌زین‌العابدینی، غلام‌حیدری و لیلا مکتبی‌فرد)، کتابدار.
- کیس، دونالد (۱۳۹۳). *جستجوی اطلاعات بررسی تحقیقات درباره اطلاع‌یابی، نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاعاتی*. (ترجمه: زاهد بیگدلی، شبنم شاهینی و روح‌اله خادمی). دانشگاه شهید چمران.
- مکی‌زاده، فاطمه؛ بیگدلی، زاهد (۱۳۹۳). نظریه شناخت اجتماعی: رویکردی مؤثر در رفتارهای اطلاعاتی. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۲۴(۲)، ۱۳۱-۱۴۷.
- نعمتی لقمجانی، سمیه؛ علیپور حافظی، مهدی؛ باب‌الحوائجی، فهیمه؛ حریری، نجلا؛ فهیم‌نیا، فاطمه (۱۳۹۹). ارائه چارچوبی برای بازیابی تعاملی اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتال مبتنی بر نظریه شناختی-اجتماعی. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۷(۱)، ۱۳۵-۱۶۹.

References

- Ahmadi, H., & Yari, S. (2014). A review on information seeking behavior literature in Iran. *Journal of Information Processing and Management*, 30(1), 173-197. (in Persian)
- Agarwal, N. K. (2011). Information source and its relationship with the context of information seeking behavior. In *Proceedings of the 2011 iConference* (pp. 48-55).
- Agarwal, N. K. (2023). Information Behavior Research in the twenty-first century: The journey so far. *Informatio*, 28(1), 97-146.
- Akbari, A., Rigi, T., & Fattahi, R. (2019). From information seeking behavior to knowledge-seeking behavior: Analysis of conceptual and theoretical evolution. *Journal of Information Processing and Management*, 34(4), 1939-1966. (in Persian)
- Al-Harthy, I. S. (2015). Activity Theory. In *Information Seeking Behavior and Technology Adoption: Theories and Trends* (pp. 46-58). IGI Global. <http://dx.doi.org/10.4018/978-1-4666-8156-9.ch003>
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. W. H. Freeman & Co.

- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2(1), 21–41.
- Bates, M. J. (1989). The design of browsing and berrypicking techniques for the online search interface. *Online Review*, 13(5), 407–424.
- Bates, M. J. (2002). Toward an integrated model of information seeking and searching. *The New Review of Information Behaviour Research*, 3(1), 1–15.
- Behzadi, H. (2012). Reflecting on the role of epistemological beliefs in information retrieval and information-seeking behavior. *Information Systems and Services*, 1(2), 59–70. (in Persian)
- Belkin, N. J. (1980). Anomalous states of knowledge as a basis for information retrieval. *Canadian Journal of Information Science*, 5(1), 133–143.
- Bigdeli, Z., & Shahini, S. (2014). The complexities and evolution of the concepts of information and information behavior. *Human Information Interaction*, 1(3), 183–190. (in Persian)
- Bigdeli, Z., Shahini, S., Shahkarami, N., & Chalek, Z. (2015). Information-seeking process of Shahid Chamran University graduate students and their use of electronic, print, and human information resources. *Human Information Interaction*, 2(2), 42–53. (in Persian)
- Case, D. O. (2014). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior* (Z. Bigdeli, Sh. Shahini, & R. Khademi, Trans.). Ahvaz, Iran: Shahid Chamran University Press. (in Persian)
- Case, D. O., & Given, L. M. (2016). *Looking for Information: A Survey of Research on Information Seeking, Needs, and Behavior* (4th ed.). Bingley, UK: Emerald.
- Davarpanah, M. R. (2016). *Scholarly communication: Information needs and information-seeking behavior*. Dabesh. (in Persian)
- Dervin, B. (1983). An overview of sense-making research: Concepts, methods, and results to date. *Journal of Knowledge Management*, 2(2), 36–46.
- Engeström, Y., Miettinen, R., & Punamäki-Gitai, R.-L. (1999). *Perspectives on activity theory*. Cambridge University Press.
- Farizadeh, Z., & Bigdeli, Z. (2017). The role of modeling in users' information behavior research. *Journal of Studies in Library and Information Science*, 9(2), 1–22. (in Persian)
- Fisher, K. E., Erdelez, S., & McKechnie, L. (2005). *Theories of information behavior*. Information Today, Inc.
- Fisher, K. E., Erdelez, S., & McKechnie, L. (Eds.). (2008). *Theories of Information Behavior* (F. Z. Farashbandi, M. Haji Zain-al-Abedini, G. Heydari, & L. Maktabi Fard, Trans.; Z. Bigdeli, Scientific Ed.). Tehran: Ketabdar. (in Persian)
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 745–774.
- Foster, A. (2006). A non-linear perspective on information seeking. In *New directions in human information behavior* (pp. 155–170). Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-3670-1_9
- Han, Z., Zhao, H., & Chen, J. (2024). Everyday life information seeking: A systematic review with bibliometric analysis. *Journal of Librarianship and Information Science*, <https://doi.org/10.1177/09610006241285>

- Huvila, I., & Gorichanaz, T. (2025). Trends in information behavior research, 2016–2022: An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 76(1), 216-237.
- Ingwersen, P. (1996). Cognitive perspectives of information retrieval interaction: Elements of a cognitive IR theory. *Journal of Documentation*, 52(1), 3–50. <https://doi.org/10.1108/eb026960>
- Ingwersen, P., & Järvelin, K. (2005). *The turn: Integration of information seeking and retrieval in context* (Vol. 18). Springer Science & Business Media.
- Jafarzadeh, R., & FadaeiAraqi, G. (2017). Rooting of information-seeking behavior using bibliometrics method. *Librarianship and Information Organization Studies*, 28(1), 113–124. (in Persian)
- Jamali Mahmooei, H. (2013). Mapping the domain of human information behaviour theories. *Journal of Information Processing and Management*, 28(4), 971–987. (in Persian)
- Khalilian, S., & Shabani, A. (2021). Uncertainty: Multiple facets in information needs. *Library and Information Science Research*, 11(2), 5–19. (in Persian)
- Kim, E. (2017). The trends in information behavior research, 2000-2016: The emergence of new topical areas. *Journal of the Korean BIBLIA Society for Library and Information Science*, 28(2), 119-135.
- King, R. A., Morgan, C. T., Schopler, J., & Weisz, J. R. (1971). *Introduction to psychology* (4th ed.). McGraw-Hill.
- Kuhlthau, C. C. (2004). *Seeking meaning: A process approach to library and information services* (Vol. 2). Libraries Unlimited.
- Makkizadeh, F., & Bigdeli, Z. (2015). Social cognitive theory: An effective approach in information behavior. *Library and Information Science Research*, 4(1), 131–147. (in Persian)
- Matusiak, K., Malekabadi Zadeh, F., & Akbari, R. (2009). Information behavior in digital image collections: A cognitive approach. *Library and Information Sciences*, 12(1), 247–273. (in Persian)
- McDonald, J. D., & Levine-Clark, M. (2018). *Encyclopedia of library and information sciences* (4th ed., Vol. 1). CRC Press.
- Monat, A., & Lazarus, R. S. (2019). *Stress and coping: An anthology*. Columbia University Press.
- Montazeri, P. (2025). Expanding Wilson's information behaviour model using social cognitive theory: A case study. *Information Research an international electronic journal*, 30(2), 72-77.
- Nemati Lafmejani, S., Alipour-Hafezi, M., Babalhavaeji, F., Hariri, N., & Faheemnia, F. (2021). Developing a framework for interactive information retrieval of digital libraries based on Bandura's social-cognitive theory. *Iranian Journal of Information Processing and Management*, 37(1), 135–169. (in Persian)
- Niedźwiedzka, B. (2003). A proposed general model of information behaviour. *Information Research*, 9(1), paper 179.

- Potnis, D. (2015). Wilson's information-seeking behavior models (1981, 1996, 1999). In *Information Seeking Behavior and Technology Adoption: Theories and Trends* (pp. 94–112). IGI Global.
- Rayward, W. B. (2017). European modernism and the information society: Introduction. In *European modernism and the information society* (pp. 1–25). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315580951>
- Savolainen, R. (2007). Information behavior and information practice: Reviewing the “umbrella concepts” of information-seeking studies. *The Library Quarterly*, 77(2), 109–132.
- Savolainen, R. (2023). Everyday life as an evolving context of information behaviour. *Aslib Journal of Information Management*, 75(5), 940–960.
- Spink, A. (2010). *Information behavior: An evolutionary instinct* (Vol. 16). Springer.
- Spink, A., & Cole, C. (2004). A human information behavior approach to a philosophy of information. *Library Trends*, 52(3), 617–628.
- Spink, A., & Cole, C. (2006). Human information behavior: Integrating diverse approaches and information use. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(1), 25–35.
- Taheri, S.M. (2020). *Method of compiling conceptual articles*. Workshop presented at the library of Grand Ayatollah Boroujerdi. Qom. (in Persian)
- Wilson, T. D. (1981). On user studies and information needs. *Journal of Documentation*, 37(1), 3–15.
- Wilson, T. D. (1997). Information behaviour: An interdisciplinary perspective. *Information Processing & Management*, 33(4), 551–572.
- Wilson, T. D. (1999a). Exploring models of information behaviour: The ‘uncertainty’ project. *Information Processing & Management*, 35(6), 839–849.
- Wilson, T. D. (1999b). Models in information behaviour research. *Journal of Documentation*, 55(3), 249–270.
- Wilson, T. D. (2000a). Human information behavior. *Informing Science*, 3(2), 49–55.
- Wilson, T. D. (2000b). Recent trends in user studies: Action research and qualitative methods. *Information Research*, 5(3).
- Wilson, T. D. (2005). *Evolution in information behavior modeling: Wilson's model*. <https://informationr.net/tdw/publ/papers/2005SIGUSE.html>
- Wilson, T. D. (2010). Fifty years of information behavior research. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 36(3), 27–34.
- Wilson, T. D. (2016). A general theory of human information behaviour. *Information Research*, 21(4).
- Wilson, T. D. (2017). Information behavior models. In *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (4th ed.). CRC Press.
- Wilson, T. D., Ford, N. J., Ellis, D., Foster, A. E., & Spink, A. (2002). Information seeking and mediated searching: Part 2. Uncertainty and its correlates. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53(9), 704–715.

Wilson, T. D., & Streatfield, D. R. (1977). Information needs in local authority social services departments: An interim report on Project INISS. *Journal of Documentation*, 33(4), 277–293.